

MINORITATEA SÂRBĂ ÎN VIAȚA POLITICĂ ȘI SOCIALĂ A REPUBLICII CROATE (1995-2005)

Republica Croația a devenit membru al familiei europene din 1 iulie 2013. Întârzierea sa în a ajunge membru, în comparație cu alte țări din fostul Bloc socialist din Europa de Est, s-a datorat, mai degrabă, nu îndeplinirii dificile a condițiilor economice, ci a celor politice ale Uniunii Europene. Ca un obstacol fundamental, s-a conturat formularea și aplicarea unei politici adecvate față de minoritățile naționale, relațiile lor cu societatea croată fiind otrăvite ca urmare a războiului civil și a exploatării temelor naționaliste de către elita iugoslavă, după moartea lui Iosip Broz Tito. Sarcina rămasă moștenire a fost reintegrarea elementului sârb – problema internă principală, care era indicatorul fundamental al relațiilor interetnice din țară. Cadrul cronologic cuprinde două perioade egale în timp: ultimii cinci ani ai guvernării președintelui Franjo Tuđman (Franjo Tudjman), caracterizați printre altele și de o politică populistă și naționalistă, și democratizarea de după anul 2000, până la sancționarea politicii Zagrebului din partea țărilor din Vest, care s-a formulat la începutul tratatelor de aderare la UE, în 2005.

Tema prezentei lucrări a fost abordată tangențial, probabil datorită faptului că evoluția recentă a problemei cere accesul la mai multe surse și o oarecare depărtare de evenimentele recente. Dintre autorii care au tratat astfel tema de față s-a distins numele profesorului de științe politice, de origine sârbă, de la Universitatea din Zagreb, Siniša Tatalović¹. Interesul său pentru minoritatea sârbă, și nu numai, ne determină să-i luăm în considerare activitatea științifică. Iar în ceea ce privește sursele primare, accentul se pune aici pe *Constituția Republicii Socialiste Federative a Iugoslaviei*, din 1974, *Constituția Republicii Croația*, din 22 decembrie 1990 (cu amendamentele ulterioare), *Legea constituțională cu privire la drepturile minorităților naționale*, din 2002, ca și alte acte apărute în *Narodne Novine* (Monitorul Oficial). De asemenea, utilizăm rapoartele scrise de către guvernele de la Zagreb, care au abordat situația minorităților naționale începând cu anul 2002, precum și cele emise de *Departamentul de Stat al SUA*, *Comisia Europeană împotriva Rasismului și Intoleranței* și de organizațiile neguvernamentale.

Pentru o evaluare pertinentă a relațiilor dintre minoritatea sârbă și guvernul croat trebuie avut în vedere cadrul juridic stipulat de Parlamentul din Zagreb. Pe

¹ Siniša Tatalović este profesor la Universitatea din Zagreb. Domeniul său de interes acoperă științele politice și relațiile internaționale. În anii 2003-2005 a făcut parte din Consiliul pentru minoritățile naționale. Lucrările sale vor fi menționate pe parcurs.

de-o parte, discutăm de „o compensație echitabilă” încurajată de către președintele Tuđman, care a creat o atmosferă intolerabilă pentru sârbi; pe de altă parte, au existat și acțiuni care trebuiau să convingă Occidentul despre pașii concilianți ai regimului. În acest sens, trebuie remarcată *Legea cetățeniei* aprobată în 1991, cu modificările din anul 2000, care însă, a fost o piedică în calea normalizării societății croate². Potrivit legii, cetățenia noului stat independent era acordată tuturor etnicilor de naționalitate croată. În timp ce ei trebuiau să depună o simplă cerere de cetățenie, alți locuitori ai noii Republici Socialiste Croate, care nu erau etnici croați, au fost nevoiți să treacă prin procesul de naturalizare. Pentru obținerea cetățeniei prin această metodă, trebuia dovedit că s-a locuit în Croația în ultimii cinci ani fără întrerupere, candidatul trebuia să se prezinte la un examen de limba croată și să demonstreze atașamentul față de sistemul juridic croat. Ministerul Afacerilor Interne putea refuza cererea de cetățenie, dacă ar fi contravenit „interesului național”.

Legea cu privire la confiscarea temporară a proprietății speciale, adoptată în august 1995, a provocat indignarea comunității internaționale. Ea prevedea că în locuințele părăsite de sârbi puteau fi adăpostiți refugiați croați; în plus, drepturile asupra proprietăților se pierdeau definitiv dacă foștii locuitori nu se reîntorceau în termen de trei luni de la promulgare. Până la abrogarea ei în iulie 1998, o mare parte din proprietarii sârbi au fost lezați și au urmat ani de luptă pentru recuperarea bunurilor imobiliare.

Alte legi, mai viabile, au rămas doar în teorie, în așteptarea unui răspuns din partea Statelor Unite ale Americii și Uniunii Europene. Un exemplu a fost *Modelul pentru punerea în aplicare a drepturilor persoanelor aparținând minorităților*, din 1997, un regulament care ar fi trebuit să asigure păstrarea și dezvoltarea identității etnice, culturale, lingvistice și religioase, prin instituțiile statale și ale minorităților. În ceea ce privește *Legea pentru confirmarea documentelor emise de Republica Sârbă Krajina*, din octombrie 1997, ea a fost menită să promoveze accesul la unele servicii sociale, precum recunoașterea stagiului de muncă, fondul de pensii și indemnizațiile de șomaj, pentru cei care au fost cetățenii republicii până în august 1995. Însă, regimul de la Zagreb nu a depus eforturi suficiente pentru a pune în aplicare legile până la moartea lui Tuđman³. Putem menționa și alte acte care nu au fost puse în practică – de pildă, *Convenția-cadru pentru protecția minorităților naționale*⁴, *Cartea Europeană a Autonomiei Locale*⁵, *Carta europeană a limbilor*

² *European Commission against Racism and Intolerance. Second report on Croatia. Adopted on 15 December 2000*, Strasbourg, 3 iulie 2001 (http://hudoc.ecri.coe.int/XMLEcri/ENGLISH/Cycle_02/02_CbC_eng/02-cbc-croatia-eng.pdf. Consultat în 4 februarie 2013).

³ *European Commission against Racism and Intolerance. Second report on Croatia*, pp. 7-15.

⁴ *Narodne Novine*, nr. 14 (1997).

*regionale sau minoritare*⁶.

Administrația lui Tuđman a aprobat și *Legea privind alegerea reprezentanților în Sabor-ul croat*⁷, care a fost modificată în anii 2000 și 2003. Persoanele aparținând minorităților puteau alege un total de opt membri. Sârbii au ales trei; maghiarii – unul; italienii – unul; cehii și slovacii – unul; austriecii, bulgarii, germanii, polonezii, romii, românii, rușii, turcii, ucrainenii, vlahii și evreii – unul; albanezii, bosniacii, muntenegrenii, macedonenii și slovenii – câte un membru.

Cu alte cuvinte, actele normative aprobate în era lui Tuđman au fost fie cu caracter populist, fie controversat, ele nereușind să contribuie la reconcilierea dintre majoritate și minoritate. Izolarea internațională, problemele economice, scandalurile de corupție și, mai apoi, moartea primului președinte de la proclamarea independenței (25 iunie 1991) au determinat o cotitură în politica statală. În aceste circumstanțe, în 3 ianuarie 2000, noul guvern a fost format, ca rezultat al coaliției dintre Partidul Social-Democrat și Partidul Liberal, fiind condus de Ivica Racion (fost membru al Uniunii Comuniștilor Iugoslavi) și Dražen Budiša, iar președinte a devenit Stipe Mesic. Concomitent, s-au produs schimbări importante în legislație, schimbări care au afectat și comunitatea sârbă.

Temeiul noii atitudini guvernamentale s-a aflat la baza *Legii constituționale cu privire la drepturile minorităților naționale* din 2002⁸. Conform art. 7, toate persoanele aparținând minorităților aveau următoarele drepturi: folosirea limbii și alfabetului specific fiecărei minorități atât în sectorul public și privat; educația și instruirea în limba și alfabetul pe care îl folosesc; utilizarea simbolurilor lor naționale; autonomia culturală; dreptul de a-și practica credința și de a stabili cu alți adepți comunitatea religioasă; posibilitatea de a primi informația în limba și alfabetul minorității; dreptul de a se autoorganiza pentru realizarea unor interese comune; dreptul de a fi reprezentate conform numărului lor la nivel local și național, precum și în sistemul judiciar; asigurarea participării minorităților naționale în viața publică și posibilitatea de a gestiona problemele locale prin intermediul reprezentanților aleși în consiliile județene; garantarea protecției împotriva tuturor activităților care ar putea amenința supraviețuirea minorităților naționale sau drepturile și libertățile lor.

La secțiunea *Drepturi și Libertăți a Legii Constituționale*, la art. 9, era stipulat faptul că actele de identitate puteau fi emise în limba și alfabetul folosit de minoritățile etnice. La art. 11, se prevedea posibilitatea minorităților de a învăța în limba maternă. Art. 12 definea dreptul uzului egal și secundar al limbii minoritare și

⁵ *Narodne Novine*, nr. 14 (1997).

⁶ *Narodne Novine*, nr. 18 (1997).

⁷ *Narodne Novine*, nr. 116 (1999).

⁸ *Narodne Novine*, nr. 155 (2002).

al alfabetului corespondent în plan administrativ județean, dacă populația minoritară constituie o treime din totalul cetățenilor. Art. 13 prevedea dreptul minorităților etnice de a-și păstra numele și simbolurile tradiționale ale localităților, ale străzilor și piețelor numite după persoane și evenimente importante pentru istoria și cultura minorităților naționale din Croația. Expresie a identității naționale, minoritățile puteau să sărbătorească orice festivitate națională, imn național sau cântec solemn, dar evenimentul trebuia deschis cu imnul croat. Potrivit art. 15, minoritățile naționale puteau constitui organizații culturale. Prin art. 18 se putea aloca finanțare din bugetul central și din cel al județelor pentru programe difuzate de mass-media locală, adresate minorităților naționale. Art. 19 reglementa alegerea deputaților din rândul minorităților, cu un număr de opt mandate. Minoritățile reprezentau 1,5% din populație, iar din aceste mandate, trei erau atribuite sârbilor, iar celelalte minorități alegeau împreună cinci deputați. La art. 24, minoritățile își puteau alege reprezentanți în instituțiile locale. Ele puteau să-și formeze consilii („viječa”), dacă erau cel puțin 200 de persoane în comune, 500 în orașe sau reprezentau cel puțin 1,5% din populație în județe („župe”). Dacă erau puțin peste 100 de persoane, ele aveau dreptul la un reprezentant în organismele locale. Potrivit art. 25 și 31, etnicii aveau dreptul de a propune măsuri de îmbunătățire a situației minorităților naționale. În chestiuni legate de minorități, ei trebuiau consultați și puteau face sugestii pentru programe de radio și de televiziune. Conform art. 32, aveau dreptul de a sesiza *Consiliului Minorităților Naționale* despre actele legislative contrare drepturilor persoanelor care aparțin minorităților, după cum prevede Constituția sau alte legi interne și internaționale.

Consiliul Minorităților Naționale, în conformitate cu art. 35, era un organ consultativ care trebuia să coopereze cu consiliile minorităților naționale în unitățile de guvernare locală și instituțiile de stat relevante. Art. 36 prevedea că membrii consiliului erau numiți de către Guvernul Republicii Croația pe o perioadă de patru ani; șapte dintre mandate erau oferite de Parlament. Consiliul avea un președinte și doi deputați, dintre care unul trebuia să fie un reprezentant al unei minorități naționale, reprezentând cel puțin 1,5% din populația țării (evident, vorbim despre minoritatea sârbă). O sarcină importantă a consiliului era ca, la fiecare șase luni, să prezinte un raport privind progresele înregistrate de minoritățile naționale și poziția lor în viața publică. Un raport identic și anual, inclusiv financiar, trebuia făcut de guvern.

Cei 581.663 de sârbi (12.2% din populație) consemnați la recensământul din 1991 au participat în mod activ la viața socială a țării. Ei nu au fost o comunitate rezultată în urma procesului de colonizare, ci în urma mișcărilor migraționiste din Europa de Sud-Est, în timpul acțiunilor beligerante austro-turce. Datele incerte din 2001 au arătat că populația sârbă a scăzut până la 201.631 locuitori (4.54% din

populație)⁹. Între cele două recensăminte, numărul sârbilor s-a diminuat considerabil, comunitatea lor fiind afectată grav în timpul războiului. Așa observăm că, în cantonul Sisak-Moslavina, din 91.304 sârbi, în 1991, au rămas 21.617, în 2001. În cantonul Karlovac, populația a scăzut de la 46.888 la 15.651, iar în cantonul Zadar, de la 5.151.849, la 50.716. O altă diferență izbitoare s-a observat și în centrul fostei Republici Sârbe Krajina, adică în cantonul Šibenik-Knin, unde, din 52.185 sârbi, au rămas 10.229, iar în cantonul Licika-Senj, din 30.875, mai erau doar 6.913 sârbi. Constatăm, de asemenea, că elementul sârb s-a păstrat în mai mare măsură în Slavonia de Est, reintegrată în mod pașnic. De aceea, în cantonul Vukovar-Srem, din 45.491, au rămas 31.644 de sârbi, însă în Osijek-Baranja, din 57.657, în 2001, doar 28.866 sârbi.

Fără îndoială, prezența observatorilor externi a fost un factor care a contribuit la dezvoltarea și continuitatea comunității sârbe din spațiul croat. Cu toate acestea, un indiciu al situației create de intoleranța croaților față de minorități este dat și de numărul mare de sârbi care au părăsit capitala Zagreb, aproape neatinsă de ororile războiului. Dacă în 1991, în Zagreb, locuiau 46.196 sârbi, la recensământul din 2001 au fost declarați doar 18.811 sârbi¹⁰. Prin urmare, pe de o parte, observăm un adevărat cataclism social, legat de depopularea unor întregi regiuni și de devastarea lor economică, iar pe de alta, moștenirea culturală și istorică a comunității sârbe era amenințată cu dispariția, dat fiind faptul că o parte semnificativă a sârbilor au fost exilați.

Resetarea relațiilor între croați și sârbi a fost una din măsurile de justificare a „Marelui Război Patriotic”. O politică de succes față de minoritatea sârbă ar fi fost un semnal clar pentru celelalte minorități și pentru Occident, că la Zagreb exista o dorință sinceră de a tolera și de a încuraja păstrarea identității etnice a cetățenilor săi, iar aceasta putea fi interpretată și ca o rază luminoasă care putea rupe stereotipurile negative legate de Peninsula Balcanică.

Învingerea autoproclamatei Republici Sârbe Krajina, în vara anului 1995, a pus în agenda autorităților croate și problema întoarcerii celor câteva sute de mii de sârbi și a integrării lor în noile frontiere. Aceasta nu a fost o sarcină ușoară, având în vedere că regimul lui Tuđman devenea tot mai autoritar. Legi precum cea a cetățeniei și a confiscării temporare a proprietății creaseră precedente discriminatorii pentru sârbi. Guvernul nu a fost capabil să ia măsuri care să diminueze aceste îndoieli.

⁹ Siniša Tatalović, *Deset godina manjinske politike u Hrvatskoj* [Zece ani de politică minoritară în Croația], în *Međunarodne studije*, II (2002), 3, pp. 63-98.

¹⁰ Idem, *Nacionalne manjine u Hrvatskoj* [Minoritățile naționale în Croația], Split, Stina, 2005, p. 85.

Mediul neospitalier a constrâns minoritatea sârbă la o luptă pentru supraviețuire și a amânat eforturile lor de participare egală la viața politică, economică și socială. Această realitate a fost susținută de observatori externi delegați în Zagreb.

În raportul întocmit de observatori cu privire la drepturile omului din 1997¹¹, Departamentul de Stat al S.U.A. a definit Croația drept o țară autoritară, unde sistemul judiciar și media se aflau sub controlul apropiaților lui Tuđman. Practica nedemocratică și coruptă pune minoritatea sârbă într-o poziție inegală, în special în domeniul afacerilor interne și ale celor judiciare.

Potrivit guvernului SUA, existau aproximativ 180.000 de sârbi refugiați din Croația. Ele erau, în realitate, în exil, având în vedere că le era interzisă întoarcerea, iar bunurile lor imobiliare fuseseră repartizate croaților și își pierduseră drepturile electorale. Pierderea lor era în contrast puternic cu cea a croaților din Bosnia, care au primit automat cetățenie și drept de vot. Situația celor aproape 145.000 de sârbi care trăiau în Slavonia de Est, reintegrată prin Pacea de la Dayton (1995), a fost aparent mai bună. Ei primiseră cetățenia croată, un sârb devenise adjunct al ministrului de interne, dar, în aceleași timp, li se refuzase statutul de refugiați. Au devenit „migranții interni, părăsindu-și de bună voie locuințele”, dar erau privați la asistență socială¹².

În raportul Departamentului a fost prezentat faptul că, în unele cazuri, instanțele de judecată nu au cercetat și pedepsit cazuri de crime asupra populației civile în timpul ofensivei din august 1995 sau cazul când unor circa 900 de sârbi cu documente distruse le-a fost refuzată cetățenia prin naturalizare, fără nici o explicație și fără a avea posibilitate de recurs. Totodată, Ministerul de Interne a dat dovadă de nepăsare față de actele de violență și infrafracțiune, unde victime au fost sârbii, spre exemplu, incidentele din mai 1997, în Hrvatska Kostajnica, sau cazul preotului sârb din Drniș, ucis în luna august din același an¹³.

În anul 1997, guvernul nedemocratic de la Zagreb, pe fondul valului de frenezie națională, nu a luat măsuri suficiente care să facă față traumelor psihologice ale războiului, iar lipsa de conciliere din societate a degenerat în crime provocate de apartenența națională a sârbilor, dar care, în mare măsură, au fost neglijate de sistemul juridic.

În acel moment, comunitatea sârbă nu putea spera la drepturi civile egale cu majoritatea croată. Datele indică că minoritatea sârbă a fost vulnerabilă în plan

¹¹ *Croatia Country Report on Human Rights Practices for 1997*, 30 ianuarie 1998 (<http://zagreb.usembassy.gov/policy/global/hrights.html>). Consultat în 4 februarie 2013).

¹² *Croatia Country Report on Human Rights Practices for 1997*, pp. 2-14.

¹³ *Croatia Country Report on Human Rights Practices for 1997*, pp. 5, 21.

economic, în condițiile în care rata șomajului atingea o cifră de 80-90%¹⁴. Evoluții în direcția pozitivă nu au fost observate nici în raportul Departamentul de Stat din 26 februarie 1999¹⁵. Totuși, au fost luate unele măsuri care au determinat întoarceri ale refugiaților, în mai 1998, cărora li s-au acordat facilități în preluarea locuințelor abandonate.

Un moment important a fost înființarea a Consiliului pentru Minoritățile Naționale, în ianuarie 1998. El a fost conceput ca un mediator între guvernul central și comunitățile etnice, fiind un propagator al ideilor lor în domeniul politicii minoritare. Cu toate acestea, nu s-a reușit scoaterea de sub tutela HDZ („Hrvatska Demokratska Zajednica” – „Uniunea Democrată Croată”, partidul guvernamental, înființat de Tuđman), cât și funcția pur decorativă și reprezentativă pentru Occident pe care a primit-o, în condițiile în care încleștarea lui Tuđman nu slăbea, lucru dovedit și de cele 900 de cazuri împotriva jurnaliștilor, care publicaseră secrete de stat și „insultaseră onoarea și demnitatea președintelui, prim-ministrului, Președintelui Parlamentului și șefilor judecătoriilor supreme și constituționale”.

Amenințări cu privire la proprietățile sârbilor sau la adresa securității lor au continuat și în anul 1998. Au fost înregistrate cazuri de incendieri și distrugerii ale proprietății în regiunea Dunării și în jurul Bencovac. În privința cazurilor de vandalism și de răfuială verbală sau fizică, ele au atins cote alarmante. Astfel că, în același an, au fost înregistrate în jur de 54 de incidente pe săptămână în luna mai, iar în iunie, alte 70, în doar o săptămână. Toate acestea s-au reflectat în părăsirea Croației de către 20.000 de etnici sârbi¹⁶.

Pentru comunitatea sârbă, încă două noi probleme s-au evidențiat, cu precădere în același an (1998), iar rezolvarea lor s-a extins pe o perioadă temporală mai îndelungată. Este vorba despre legea amnistiei acordată sârbilor care au participat la mișcarea „Domovinski rat”. Prevederile ei se focalizau în special pe atribuțiile judecătorilor locali, care ar fi trebuit să se ocupe de cazurile etnicilor sârbi inculpați de crime, în timpul acțiunilor militare. În schimb, etnicii croați nu beneficiau de o prevedere specială în acest sens. Au fost raportate cazuri în care acuzații ale deținuților au fost schimbate pentru a nu se încadra în legea de amnistie¹⁷. Chiar și lăsând de-o parte justiția arbitrară contra sârbilor, ne atrage atenția o altă problemă, devenită un fenomen, și anume, averile imobiliare.

¹⁴ *Croatia Country Report on Human Rights Practices for 1997*, p. 23.

¹⁵ *Croatia Country Report on Human Rights Practices for 1998*, 26 februarie 1999, p. 10 (http://photos.state.gov/libraries/croatia/43650/human/hrights_report_1998_en.pdf). Consultat în 4 februarie 2013).

¹⁶ *Croatia Country Report on Human Rights Practices for 1998*, p. 14.

¹⁷ *Croatia Country Report on Human Rights Practices for 1998*, pp. 4-7.

Încă din octombrie 1997, Curtea Constituțională dăduse un aviz de neconstituționalitate la prevederile legii pentru confiscarea temporară a proprietăților. Dar aceasta nu a însemnat că etnicii sârbi s-au putut întoarce la locuințele lor imediat după câștigarea dreptului la proprietate, deoarece croații nu „s-au grăbit” să elibereze casele, iar autoritățile locale nu și-au arătat interesul de a pune în aplicare hotărârile juridice. Au fost însă, nenumărate exemple când locuințele croaților au fost ocupate de sârbi, caz în care autoritățile locale au dat dovadă de o promptitudine exemplară. Mai mult de atât, etnicilor sârbi care au absentat mai mult de șase luni nu le-au fost recunoscute drepturile de proprietate și au fost catalogați drept „dușmani ai statului” sau „care au acționat împotriva intereselor Republicii Croația”. Toate acestea au adus un element de subiectivitate și au dovedit cât de arbitrar au fost luate deciziile legate de dreptul la proprietate. Acuzațiile celor vătămați, indiferent de origine lor națională, au adus în prim plan Armata Populară Iugoslavă (JNA – „Jugoslovenska Narodna Armija”)¹⁸.

Dacă se ia în discuție neaplicarea Legii privind confirmarea actelor legislative ale Republicii Sârbă Krajina, totul se putea transforma într-o excludere socială a sârbilor. Era o chestiune complexă, a cărei evoluții s-a întins pe un deceniu, dar, pentru anul 1998, avem conturate marile probleme ale comunității sârbe. Astfel că vorbim de teama de o securitate insuficientă pentru drepturile și libertățile individuale, lipsa de drepturi de proprietate asupra bunurilor și administrarea lor efectivă, precum și de problemele legate de factori sociali și economici. În final, s-a ajuns atât la o stagnare în dezvoltarea zonelor locuite de etnici sârbi, cât și la conturarea lipsei de perspective a lor.

Structurile democratice europene arătau o preocupare pentru politica minoritară a Zagrebului. Croația a fost acuzată nu de puține ori de către Comisia Europeană Împotriva Rasismului și Intoleranței, organism înființat în 1994, cu scopul de a stabili dacă drepturile minorităților sunt respectate pe deplin¹⁹. Întrebările care pot fi ridicate sunt dacă a fost respectată situația refugiaților și a persoanelor strămutate și dacă au fost create condițiile necesare pentru ca etnicii sârbi să revină la casele lor.

Nu de puține ori a fost pusă în discuție necesitatea monitorizării aplicării legilor referitoare la dobândirea cetățeniei, ocuparea forței de muncă, drepturile de proprietate, accesul la servicii sociale, drepturile omului, cooperarea cu organizațiile internaționale în domeniu și eliminarea discriminării de către funcționarii publici. În acest scop, Comisia a examinat politicile și legile Croației și a folosit colectarea de

¹⁸ *Croatia Country Report on Human Rights Practices for 1998*, pp. 8-9.

¹⁹ *European Commission against Racism and Intolerance*, Strasbourg, 9 noiembrie 1999 (http://hudoc.ecri.coe.int/XML/Ecri/ENGLISH/Cycle_01/01_CbC_eng/01-cbc-croatia-eng.pdf. Consultat în 4 februarie 2013).

informații cu ajutorul grupurilor de lucru mici, prin colaborarea îndeaproape, cu ONG-urile locale și internaționale, precum și cu mass-media.

Concluziile Comisiei Europene despre situația din Croația până în 16 octombrie 1998 nu difereau în mod esențial de cele ale Departamentului de Stat – minoritatea sârbă a fost evidențiată ca fiind cea mai vulnerabilă comunitate. Atenția Comisiei a fost pusă și pe practicile nedemocratice ale administrației croațe în ceea ce privește dobândirea cetățeniei sau drepturile asupra bunurilor imobiliare. Conform datelor din raport, circa 18% din cei aproximativ 200.000 de sârbi care au părăsit țara în vara anului 1995 s-au întors²⁰. Cu toate acestea, ei s-au confruntat cu o administrație locală ostilă și o situație economică dezastruoasă în Slavonia de Vest și Knin.

În raportul Comisiei a fost prezentat faptul că nici o minoritate etnică sau religie nu a cunoscut problemele sociale cu care s-au confruntat etnicii sârbi din Croația, ca urmare a abuzurilor comise de oficiali locali ai guvernului din Zagreb²¹.

Pe lângă problemele legate de restituirea imobilelor sârbilor, locuite de croați, trebuie menționate și alte măsuri discriminatorii privind politica socială, adică obstacolele cu care sârbi s-au confruntat în încercarea de a obține pensii, asistență socială sau fonduri pentru reconstrucția proprietăților lor. În martie 1998, 1.500 proprietari au primit bani de la stat pentru reconstrucția proprietăților din care doar șase sârbi²². Un raport al Departamentului american din anul 1999, despre respectarea drepturilor omului, cita datele Comitetului Helsinki croat (1996-1999), unde au fost menționați 24 de sârbi care au fost uciși ca urmare a „urii naționale”²³.

Cu toate acestea, între anii 1997-1999, au fost observate și măsuri pozitive la adresa minorității sârbe. Prin *Legea despre regiunile aflate în grija statului*, se dorea luarea unor măsuri de reintegrare a sârbilor și exista un semn de speranță în zonele afectate de război. În acest spirit, a fost adoptată în octombrie 1997, *Programa pentru stabilirea de încredere, întoarcere accelerată și normalizare a condițiilor de viață în regiunile afectate în război*. În cadrul programului, Comitetul Național raporta direct președintelui și guvernului progresul obținut.

Semne încurajatoare au venit și din partea clerului catolic croat. Arhiepiscopul Josip Bozhanić a făcut un apel pentru reconciliere și întoarcerea

²⁰ *European Commission against Racism and Intolerance. Report on Croatia*, Strasbourg, 9 noiembrie 1999, p. 13.

²¹ *European Commission against Racism*, p. 15.

²² Sabrina P. Ramet, *Balkan Babel: The disintegration of Yugoslavia from the Death of Tito to the fall of Milosević*, Colorado-Oxford, Westview Press, 2002, p. 292.

²³ *Croatian Country Report on Human Rights Practices for 1999*, 25 februarie 2000 (http://photos.state.gov/libraries/croatia/43650/human/hrights_report_1999_en.pdf. Accesat în 6 februarie 2013).

refugiaților adresat președintelui Tuđman. În apelul său, a arătat fisura în regimul nedemocratic populist de la Zagreb, care trebuia să fie bazat pe corelarea între politică și religie. Scopul Bisericii, de a recupera relațiile umane interetnice, a fost evidențiat în întâlnirea de la Dal, Slavonia de Est, din 4 martie 1999, între preoții catolici și ortodocși, ca mai apoi, patriarhul sârb Pavle să facă o vizită la Zagreb, unde a fost primit de președintele Tuđman și de arhiepiscopul Bozanić²⁴. Tocmai aceste gesturi simbolice au evidențiat ca sârbii să nu fie marginalizați de croați și nici confesiunea și cultura sârbilor să nu mai fie teme tabu în societatea croată.

Guvernarea lui Franjo Tuđman s-a încheiat în anul 1999, iar dacă ar trebui să definim perioada puterii sale prezidențiale și dominația în societate pe care Uniunea Democrată Croată a exercitat-o asupra minorității sârbe, cuvintele cele mai elocvente ar fi cele exprimate de președinte în mai 1997, când a menționat că „nimeni nu trebuie să se aștepte ca sârbii să fie întâmpinați de croați cu «bine ați venit!»”²⁵.

Comunitatea sârbă din țară a întâmpinat probleme în dezvoltarea socială a membrilor săi. Discriminați încă din momentul încercării de a se reîntoarce la locuințele lor, în procesul de căutare a unui loc de muncă și până la a beneficia de asistență socială, precum și acțiunile inadecvate ale poliției în ceea ce privește detectarea, pedepsirea și mai ales, prevenirea crimelor etnice motivate, a făcut reintegrarea sârbilor greu de atins. Abrogarea legislației, care crease premise pentru tratamentul inegal al sârbilor și al croaților, și înlocuirea ei cu acte care aspirau la reconciliere aveau un element superficial și s-au petrecut mai mult pentru a satisface exigențele Vestului. Procentul mic de refugiați sârbi care s-au întors și numărul de persoane care au părăsit țara în fiecare an sunt o dovadă în acest sens. Incapacitatea Croației de a se alinia schimbărilor democratice care au avut loc în fostul lagăr socialist a împiedicat dezvoltarea generală a societății. Din acest motiv, alegerile din anul 2000 au adus cu sine și vântul schimbării pentru comunitatea sârbă, care a avut oportunitatea de a pune în practică mecanismele pentru menținerea și dezvoltarea drepturilor și libertăților politice și culturale.

În 3 ianuarie 2000, noul guvern instalat, în frunte cu Ivica Racion și Dražen Budiša, și noul președinte, Stipe Mesici, au orientat politica externă a Croației decisiv, spre aderarea la Uniunea Europeană. Începutul tratatelor, din 5 octombrie 2005, a determinat luarea de măsuri clare privind integrarea minorităților naționale, iar comunitatea sârbă a fost pusă în prim plan. Este necesară evaluarea politicilor interne de integrare a comunității sârbe până la data menționată. Am recurs la folosirea surselor interne și externe, care dezbat această problemă, iar concluziile

²⁴ *Croatian Country Report on Human Rights Practices for 1999*, p. 16.

²⁵ Ramet, *Balkan Babel: The disintegration*, p. 292.

sunt că, în intervalul 2000-2005, comunitatea sârbă a putut fi integrată în societatea croată.

Începând cu anul 2003, guvernul a pregătit rapoarte anuale cu privire la punerea în aplicare a *Legii constituționale privind drepturile minorităților naționale din Republica Croația* (2002). Primul cuprindea aplicarea legii și cheltuielile fondurilor prevăzute în bugetul de stat pentru necesitățile minorităților naționale, pentru 2003-2004. Raportul menționa la art. 7 că sârbii nu au beneficiat în mod adecvat de actele legale care să reglementeze participarea minorităților naționale la viața publică²⁶. De exemplu, la secțiunea privind dreptul de a folosi limba minoritară în spațiul public, privat și oficial, devenea clar că limba sârbă este co-oficială în cele 21 de unități ale administrației locale și regionale, comparativ cu italiana, în două unități, și cu ceha, maghiara și slovacă, într-una. Cu toate acestea, au fost obținute acte de identitate bilingve de 8.097 de italieni în 2003 și 4.454 în 2004, față de 103, respectiv, 133 eliberate în limba sârbă. Cetățenii croați de etnie italiană au fost și cei care au uzitat de dreptul lor de a desfășura procese juridice în limba maternă²⁷.

Comunitatea sârbă a dat dovadă de o pasivitate inexplicabilă în comparație cu alte grupuri etnice cu mult mai mici, precum italienii. La secțiunea privind educația în limba minorităților, se menționează că, din totalul de 3.499.030 kuna pentru 2003 și de 3.599.000 kuna pentru 2004, menite pentru imprimarea cărților, manualelor școlare, finanțarea școlilor de vară și iarnă, precum și pentru formarea profesională a profesorilor, comunității sârbe i-au revenit circa 1.200.000 kuna pentru 2003 și 860.000 kuna pentru anul următor, care au însemnat locurile întâi și doi în ponderea fondurilor primite²⁸. Din păcate, minoritatea sârbă nu a putut accesa banii, din lipsa unei organizări instituționale pentru pregătire în limba maternă, spre deosebire de italieni, cehi și maghiari. O situație similară a existat și în cazul domeniului legat de menținerea și dezvoltarea propriei culturi. Din toate minoritățile care aveau o rețea de biblioteci proprii, prin care era coordonată activitatea culturală, sârbii primeau și aici cele mai mari fonduri, aveau chiar și posibilitatea de a aplica pentru restaurarea monumentelor de arhitectură, a bisericilor, etc. Concomitent, printr-un acord dintre guvernul croat, Biserica

²⁶ *Izveščje o provedbi Ustavnog zakona o pravima nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj i utrošku sredstava koja se osiguravaju u državnom proračunu za potrebe nacionalnih manjina za 2003-2004 godinu* [Raport privind aplicarea Legii constituționale cu privire la drepturile minorităților naționale în Republica Croația privind cheltuielile fondurilor prevăzute în bugetul de stat pentru necesitățile minorităților naționale pentru anul 2003-2004], Zagreb, februarie 2006 (http://nacionalnemanjine.vlada.hr/index.php?option=com_content&view=article&id=23&Itemid=5. Accesat în 4 februarie 2013).

²⁷ *Izveščje... za 2003-2004 godinu*, p. 6.

²⁸ *Izveščje... za 2003-2004 godinu*, p. 10.

Ortodoxă Sârbă și eparhiile lor (Zagreb-Ljubljana, Gornokarlovaț, Dalmația, Slavonia, Osijek, Baranja), a fost reglementat sprijinul statal pentru funcționarea bisericilor ortodoxe²⁹. Cu toate acestea, nu se poate concluziona că situația comunității sârbe, de la cultură la situația financiară, s-a îmbunătățit în societate.

Chiar dacă exista baza legală (*Legea pentru mass-media*³⁰, *Legea pentru televiziune și radioului croat*³¹, *Legea pentru agenția informativă croată*³²) pentru înființarea de televiziuni private sau pentru finanțarea de programe în limba minorităților naționale, până la sfârșitul anului 2004, doar italienii, maghiarii și slovacii au accesat fondurile alocate lor.

S-a constatat o disproporție între numărul mare al sârbilor ca și etnie (200.000 persoane), cu o bază legislativă copleșitoare, cu reprezentare politică, economică și culturală a minorităților, cu fonduri alocate pentru ei, și pasivitatea comunității față de toate beneficiile oferite de noul guvern. Căutând o explicație plauzibilă, cercetătorul Siniša Tatalović a pus accentul pe factori economici, psihologici, dar și istorici. El argumentează că persoanele aparținând minorităților naționale ar manifesta apartenență națională mai rar și cu mai multe dificultăți în regiunile afectate din „Domovinski rat”³³. După cum s-a arătat deja în anii anteriori, ele erau regiunile cu concentrare a infrafrăcțiunilor etnic motivate. Societatea devastată, stresul postbelic și problemele materiale reprezentau dezavantaje în față demonstrării conștiinței sârbe. Merită luată în considerare și afirmația lui Tatalović, care afirmă că, în Iugoslavia comunistă, sârbii nu au avut statut minoritar și nici experiență în a-și folosi drepturile, precum alte minorități, așa cum era cazul italienilor, cehilor, slovacilor, ungarilor și germanilor. Trebuie analizat și faptul că, între anii 1991-2000, Croația a fost un stat unitar, iar conflictul militar nu a făcut decât să îndeapărteze și mai mult stabilirea practicilor democratice între guvern și comunitatea sârbă³⁴.

Următorul raport care a abordat aplicarea *Legii constituționale a minoritățile naționale din Republica Croația și cheltuielile de fonduri care sunt furnizate de la bugetul de stat pentru nevoile minorităților naționale în anul 2005* s-a referit la anul în care Croația începuse negocierile de aderare la Uniunea Europeană³⁵. Nu au fost prezentate însă, schimbările pozitive în privința situației

²⁹ *Narodne Novine*, 196 (2003).

³⁰ *Narodne Novine*, 59 (2004).

³¹ *Narodne Novine*, 25 (2003).

³² *Narodne Novine*, 96 (2001).

³³ Este vorba de războiul din anii 1991-1995, întâlnit în istoriografia croată cu numele „Războiul Patriei”.

³⁴ Tatalović, *Deset godina*, p. 82.

³⁵ *Izješće o provedbi ustavnog zakona o pravima nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj i o utrošku sredstava koja se za potrebe nacionalnih manjina osiguravaju u državnom proračunu*

minorității sârbe. Datele sunt diferite, dar concluziile din spatele lor au rămas aceleași – comunitatea sârbă a primit mai mulți bani pentru autonomia culturală și educațională, dar nu accesul la fonduri a fost problema pentru integrarea sa. În raport, s-a subliniat faptul că un secretar de stat și șase miniștri adjuncți erau sârbi, dar în același timp, era mult mai importantă și îngrijorătoare constatarea că, în anumite regiuni cu concentrare mai substanțială a sârbilor, exista o carență în reprezentarea lor în sistemul judiciar.

Chiar dacă nu se vorbea în mod explicit despre sârbi, demne de atenție sunt și observațiile Consiliului pentru Minoritățile Naționale. El a menționat că reprezentanții minorităților naționale și consiliile funcționau, însă erau comune, orașe și municipii care nu își sincronizaseră statutele cu Constituția și nu își asiguraseră condițiile decente pentru funcționarea consiliilor și pentru reprezentanți, ajungându-se la imposibilitatea execuției drepturilor garantate de legi, la nivel local. Consiliul nu realizase încă rolul său în luarea deciziilor care afectau comunitatea sârbilor. El a recunoscut reprezentarea insuficientă a minorităților naționale în administrația publică și sistemul de justiție și a scos în evidență lipsa de statistici privind prezența minorităților la nivelul mediu. Consiliul a tras un semnal de alarmă și asupra listelor electorale, care erau incomplete și neactualizate³⁶.

Treptat, problemele minorității sârbe, în cei zece ani de la încheierea războiului civil, au început să se rezolve. Chiar dacă actele legislative privitoare la inegalitatea dintre sârbi și croați au fost abrogate, a fost nevoie de timp ca schimbările să fie simțite și în viața de zi cu zi.

Al doilea raport al Comisiei Europene împotriva Rasismului și Intoleranței a avut în vedere schimbările democratice din țară de după alegerile din 2000, dar a reiterat constatarea că etnicii sârbi erau printre cei mai vulnerabili membri ai societății³⁷. Problemele identificate în raport nu au fost total diferite față de cel anterior. Ele au rămas în principal aceleași, adică dobândirea cetățeniei, incertitudinile și amenințările din regiunile lor natale, șomajul și legea privind amnistia, care erau aplicate în mod arbitrar, dar a rămas și climatul neprietenos din zonele afectate de conflictul sângeros. Într-adevăr, după căderea lui Tuđman, sârbii au început să se întoarcă treptat, dar numărul lor era mic și o mare parte erau vârstnici.

za 2005. godinu [Raport pentru aplicarea Legii constituționale cu privire la drepturile minorităților naționale în Republica Croația și privind cheltuielile fondurilor prevăzute în bugetul de stat pentru necesitățile ale minorităților naționale pentru anul 2005], Zagreb, iunie 2006 (http://www.uljppnm.vlada.hr/images/pdf/1_izvjesce_2005.pdf).

³⁶ *Izješće... za 2005. godinu*, pp. 6-14.

³⁷ *European Commission against Racism and Intolerance. Second Report on Croatia.*

O altă problemă discutată în raport s-a referit la croații care nu eliberaseră casele etnicilor sârbi. Problema locuințelor a rămas până în iunie 2000, când identitatea națională a fost un factor major în decizia privind primirea de fonduri de la stat pentru repararea caselor, așa cum prevede *Legea pentru reconstrucție*. Cu toate schimbările, Comisia a raportat că minoritățile naționale (în special cea sârbă) erau în continuare slab reprezentate în cadrul Ministerului de Interne, în sistemul judiciar, în administrația locală etc.

Lipsa de cooperare eficientă cu autoritățile locale a minorității sârbe a continuat și după alegerile din 2000. Cu alte cuvinte, cu patru ani înainte de prezentarea observațiilor privitoare la raportul prezentat de guvernul croat în anul 2005, de către Consiliul pentru Minoritățile Naționale, s-au constatat aceleași probleme care au împiedicat reintegrarea sârbilor. În ciuda evoluției pozitive, tocmai insensibilitatea administrației locale s-a dovedit a fi cel mai mare obstacol între comunitatea sârbă și guvernul central. Iar reprezentarea insuficientă a sârbilor în structurile locale furniza sentimentul de neîncredere în intențiile elitei politice ale Zagrebului.

Raportul guvernului a fost realizat în colaborare cu U.N.H.C.R., misiunea ONU în Croația, care a făcut studii în rândul a peste 10.000 de sârbi, și a confirmat o evoluție a relațiilor cu croații, dar și integrarea minorității sârbe. Datele au arătat că 15% dintre respondenți se simțeau amenințați în Croația, dar 82,4% doreau să rămână; 85% doreau reîntoarcerea compatrioților lor; 75% au răspuns că viața în Croația era mai bună în comparație cu standardul de viață din țara unde au fost refugiați (Republica Federală Iugoslavia) și doar 10% au spus contrariul. 65,3% credeau că condițiile de trai se îmbunătățeau constant, 82%, că au luat o decizie bună în a se întoarce, iar 58,4% din sârbi au declarat că standardul lor de viață era la fel cu cel al croaților, în timp ce 30% nu au fost de acord cu condițiile lor. Noul guvern de la Zagreb a adăugat că, în anul 2000, s-au întors 18.109 sârbi, față de 12.000 în anul precedent³⁸.

Sondajul a avut o tentă optimistă, dar logică, având în vedere faptul că imigranții au fost în permanentă legătură cu locul lor natal și cel mai de dorit era să facă tot posibilul să revină acasă. Sondajele sunt surse variabile în funcție de respondenți și acest lucru poate fi văzut în următoarele rapoarte.

O perspectivă interesantă ne-a oferit raportul unei organizații neguvernamentale care se ocupă de problemele minorităților³⁹. Pe de o parte, a confirmat observațiile lui Tatalović despre faptul că integrarea sârbilor a fost mai dificilă în regiunile afectate de război, iar pe de alta, demonstrează că o parte a

³⁸ *European Commission against Racism and Intolerance. Second Report on Croatia*, p. 36.

³⁹ *Minority Rights Group International – Minorities in Croatia*, septembrie 2003 (<http://www.minorityrights.org/1005/reports/minorities-in-croatia.html>, accesat în 5 februarie 2013).

societății croate nu accepta procesul de democratizare în modul în care schimba raporturile între majoritatea și minoritățile din societate.

S-a constatat că, în societatea croată, era vorba de o lipsă de înțelegere socială față de politica democratică a Zagrebului față de minoritatea sârbă, deoarece numai astfel se explică de ce toate rapoartele până în anul 2005 au avut aceleași observații. Așadar, potrivit unui sondaj din 2002, unu din patru adulți croați, unu din șapte bosniaci și muntenegreni și unu din zece sloveni ar izgoni sârbi din țară. În Dalmația și Slavonia, 44%, respectiv, 35% din populație ar expulza sârbi, iar într-un sondaj din același an, 75% dintre respondenți nu ar vrea ca guvernul să ușureze revenirea sârbilor⁴⁰.

Predispozițiile publice au fost expresive și, cu siguranță, au afectat comunitățile sârbe din țară și cele refugiate în străinătate. Datele prezentate arată că mai puțin de o treime din toate minoritățile care au părăsit Croația în timpul războiului s-au întors, în timp ce procentul croaților a fost de 95%. Realitatea era că partidele naționaliste erau puternice în regiunile în care sârbii ar fi trebuit să se întoarcă, ceea ce explică și procesul îndelungat de aplicare a legilor adoptate la Zagreb.

Un alt raport al organizației a prezentat un sondaj identic, dar cu totul opus de cel oferit de guvernul croat Comisiei Europene Împotriva Rasismului și Intoleranței în 2001⁴¹. Conform acestuia, 37% din respondenți susțineau că vor părăsi Croația, iar 65% din respondenți au cunoscut persoane care s-au întors, au încercat să se stabilească din nou, dar în final, au plecat. O explicație poate fi că, pe lângă atmosfera ostilă, ar fi existat și o lipsă de securitate socială. 42% din refugiații sârbi au declarat că doresc să se întoarcă în cazul în care ar avea acces la locuințele lor și ar observa o îmbunătățire a situației economice. 93% dintre respondenți credeau că sârbii erau discriminați în găsirea unui loc de muncă, o problemă gravă, dovedită și de rata șomajului, care, în 2004, ajungea la 17,7% în rândul lor. Cazuri descurajatoare s-au înregistrat în orașele Gvozd și Topusko unde, din 6.989 cetățeni, 3.430 erau sârbi, doar 14 dintre ei fiind angajați în sectorul public. Dar situația era și mai gravă la Kistanje, Benkovac, Vojnic, unde sârbii erau în majoritate, însă cu nici un angajat în administrația locală. Un alt exemplu, în aceeași direcție, privit la modul general, este procentajul de 4,9% din persoanele angajate în

⁴⁰ *Minority Rights Group International – Minorities in Croatia*, pp. 29-30.

⁴¹ *Minority Rights Group International – Ljubomir Mikić: Croatia: Challenges for Sustainable Return of Ethnic Serb Refugees*, 2005 (<http://www.minorityrights.org/961/micro-studies/croatia-challenges-for-sustainable-return-of-ethnic-serb-refugees.html>, accesat în 5 februarie 2013).

sistemul judiciar aparținând minorităților, deși ei reprezentau 7,9% din totalul populației⁴².

Perioada 1995-2005 a cunoscut o dinamică din punct de vedere legislativ, dar legile nu au reflectat intențiile adevărate ale conducerii de la Zagreb. Abia alegerile din 2000 au adus la putere politicieni care doreau să transforme Croația într-un membru deplin al organizațiilor politice și economice occidentale. Dezideratul putea fi realizat prin obținerea de garanții pentru participarea egală a minorităților naționale, în special a comunității sârbe, în viața politică, economică și culturală a țării. Astfel, a fost marcat începutul unui proces ireversibil, de la vârful statului spre bazele spiralei instituționale. Observăm de asemenea, că, până în 2005, când Croația a început negocierile de aderare la UE, a fost stabilit un cadrul legislativ pentru dezvoltarea minorității sârbe, care a permis subvențiile cele mai generoase din bugetul de stat, în comparație cu alte comunități. Dar eforturile depuse de guvernul central s-au confruntat cu stresul postbelic, care a creat disfuncționalități ale relațiilor interetnice în diferite regiuni din țară, și intransigența unor formațiuni naționaliste puternice în aceleași cantoane. Guvernul croat ar fi trebuit să-și concentreze eforturile de a combate excluziunea socială a sârbilor și să încurajeze compatrioții lor să se întoarcă în regiunile lor natale.

Controlul extern pe care îl va avea UE în aderarea Balcanilor de Vest la structurile sale este premisa care poate permite o dezvoltare pozitivă a integrării comunității sârbe în societatea croată, pe fondul stabilizării politice a Europei de Sud-Est.

KIRIL ZAHARIEV

Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca

THE SERBIAN MINORITY IN THE POLITICAL AND SOCIAL
LIFE OF CROATIA (1995-2005)

Abstract

The collapse of the totalitarian regimes at the beginning of the 1990s created once again a situation of instability in South-East Europe, which incited the nationalist movements in their demand for claims partially or entirely based on historical grounds. The disintegration of Yugoslavia and the wave of violence that followed covered Croatia in its impetus towards political independence. The country's political, economic and social spheres of public life were profoundly marked, as well as the interethnic relations between Croats and Serbs. Researching the development of this issue during the ten years that followed the Dayton peace accord reveals the extent to which Zagreb's political elite was able to reconcile

⁴² *Minority Rights Group International – Ljubomir Mikić: Croatia*, pp. 1-4.

the society, to put the democratic values in the center of interethnic relations and to ultimately guide the country in the direction chosen by most of the European states. This would mean a membership in the European Union with all its privileges for the Croatian citizens. This case study on the participation of the Serbian minority in the political and social life of the Croatian state between 1995-2005 reflects the evolution from the preponderant authoritarian current of the Croatian policy and decision-makers towards a far more democratic and pluralist approach which was crowned with the beginning of the talks with Brussels on the Croatian accession to the European family. In the present work, governmental documents, international treaties and the Croatian legislation will be reviewed and analyzed, which allows some plausible conclusions to be drawn.

KEYWORDS: Croatia, Serbian minority, legislation, minority policy, European integration.